1997 СЫЛ—М. К. АММОСОВ СЫЛА

Аан бастакынан

СУРУЛЛУБУККА ТӨХТҮРҮЙЭН

А. Хамидуллин «Легендарный Максим» диэн Алма-Атаҕа, Казахстаҥҥа тахсыбыт кинигэтигэр суруллубут: «Иппит дьонун баҕатынан эбитэ дуу, эбэтэр ким эрэ сүбэтинэн эбитэ дуу, этэргэ ыарахан, разведскаҕа нэһилиэккэ кэлбит биир миэстэҕэ түбэһэн, 1906 сыллаахха Максимы биир кылаастаах, үс группалаах Нам училищетыгар (Куонта Кириэскэ) үөрэххэ биэрбиттэр». Д. С. Макаров суруйарынан ол оскуолаҕа ыраастык суруйуута уонна ахсаанҥа үөрэтэллэрэ. Онно саҥардыыгыта Казанскай учительскай семинарияны бүтэрбит, демократическай хабааннаах Платон Афанасьевич Ушницкай диэн киһи үөрэппит. Максим 30 биэрэстэлээх сиртэн Хатырыктан Куонта Кириэскэ диэри кыһыннары сатыы сылдьан үөрэнэрэ диэн суруйар.

1909 сыллаахха улуус училищетын бүтэрэн баран салгыы үөрэниэн наһаа баҕарара, ону иппит аҕата «ааҕар, суруйар, суоттуур буоллуҥ, сөп буолуо, нэһилиэккэр суруксуттаа», диэбитин Максим кыккыраччы аккаастаан кэбиспит. Онтон төрөппүт аҕата Кир Васильевич онно олохтоох биир политссыльнайга кыһын устата салгыы үөрэттэрбит. Ити туһунан М. К. Аммосов «С помощью русских рабочих и крестьян» диэн кинигэтигэр суруйбут биографиятыгар эмиэ ахтыбыт да, эмиэ ол кинини үөрэппит политссыльнай араспаанньатын, аатын, аҕатын аатын суруйбатах эбит.

Билигин Нам селотугар олорор 87 саастаах Кутуков Роман Петрович М. К. Аммосов 90 сааһын бэлиэтээһиҥнэ бэлэмнэниинэн сибээстээн уон сыл анараа өттүгэр республикатааҕы партийнай архивка ый устата үлэлии сылдьан, ити этэр кэмигэ Хатырыкка Перфильев диэн политссыльнай олоро сылдьыбытын, олохтоохтор көрдөһүүлэринэн кылгас кэмигэ кыра дьиэҕэ аҕыйах оҕону үөрэтэргэ оскуола аһа сылдьыбытын туһунан биир документаҥҥа көрбүт эбит. Онон буоллаҕына ол «биллибэт» политссыльнай Перфильев диэн буолуохтаах эбит. Кини Максимы өссө улуус училищетыгар кэлиэн иннинэ буукубаҕа, ааҕарга үөрэппит курдук. Ол курдук Максимы 1910 сыллаахха төрөппүт аҕата Кир Васильевич бэйэтэ салгыы үөрэттэрэргэ куоракка киллэрбит.

Куонта Кириэс училищетыгар үөрэнэр кэмигэр үксүн Хатырыктан сатыы сылдьан үөрэммит. Ол эрээри улахан тымныыларга Куһаҕан Ыал нэһилиэгин сиригэр Ойоҕос арыыга (билиҥҥитинэн Маяктаах арыыга —Т. З. хоноро).

Онно Максим ийэтинэн аймаҕа Клим Винокуров диэн киһи олорбут, сороҕор кинилэргэ үксүн Трапезников Данил —Тарыйаан оҕоньоор диэн тастыг аймахтарыгар хоноро уонна Степан Трапезников (Тонуос) диэн кинилэр сиэннэрин кытары бодоруһара.

Оччоттон Максим оскуолаҕа (Куонта Кириэс) үөрэниэҕиттэн элбэх сэһэннээх, дьоҥҥо эйэҕэс буолан, ол учуутала П. А. Ушницкайтан истибит сонунун, саха дьадаҥытын ыар олоҕо хантан үөскээбитин истибитинэн Ойоҕос арыы олохтоохторуттан кэпсиирэ. Ол иһин элбэх, сонун кэпсээннээх эдэр оҕону арыы олохтоохторо олус сөбүлүүллэрэ.

Дьэ, ол да иһин буолуо, Советскай былаас бастакы сылларыгар, аан бастаан сэппэрээгэлэр тэриллэллэр. Онно Ойоҕос арыы уонча ыала холбоһон бастаан Ойоҕос диэн сэппэрээгэ тэринэллэр. Онтон сэппэрээгэҕэ 1929 с. сайын 21 ыал буолбут. 1930 с. тохсунньу ый 20 күнүгэр Куһаҕан Ыал нэһилиэгин мунньаҕар артыаллары тэрийии туһунан боппуруос көрүллүбүт, балаһыанньаны билиһиннэрбиттэр. 1931 с. атырдьах ыйын 18 к. нэһилиэк сэбиэтин Президиумун мунньаҕар (предс. Марков Николай Прокопьевич) кооперативтары саҥалыы тэрийэр туһунан боппуруоһу көрбүттэр, онно Ойоҕоско Ньукулай Сокольниковы бэрэстэбиитэлинэн ыыппыттар.

1932 с. олунньу ый 26 күнүгэр сэбиэт боротокуолуттан көрдөххө) бу сыл саҥатыгар Ойоҕос арыыга аан бастаан артыал тэриллибит. Онно председателинэн Марков (Н. А.) талыллыбыт (Сорох документаҥҥа Марков Е. —диэн суруллар) Ол буолбут мунньахха саҥа артыалга Максим Кирович Аммосов аатын биэрэргэ бары кэлбит дьон биир санаанан куоластаабыттар. Онон аан бастаан М. К. Аммосов аатын, өссө кини тыыннааҕар, Куһаҕан Ыал нэһилиэгин Ойоҕос арыы олохтоохторо ылыналлар, кинини сочноттон диринник ытыктыылларын көрдөрбүттэр.

Бу артыал кинэ кыһынын Ойоҕос арыыга (билиҥҥиттинэн «Маяктаах» арыыга), сайынын сугулааннара Куонта Кириэһигэр, эбэтэр сайынын «Төбүрүөн» диэн сиргэ баар буолара. Кэлин 1936 с. председателинэн Шадрин Сергей Константинович үлэлээбит. 1936 сыл саҥатыгар (МТС территориятыгар киннэрэ) «Молдьоруу» диэн артыал тэриллибит, сыл бүтүүтүгэр артыал «М. Аммосов» артыалга холбоспут эбит. Киннэрэ МТС территорията буолбут. 1937 сыл бүтүүтүгэр бу артыал аата уларыйан «Максим Горькай» диэн аатталлыбыт.

Бу М. К. Аммосов аатынан артыал «Молдьоруустуун» холбоһор сылларыгар барыта 75 ынах сүөһүлээх, о. и. 34 ыанар ынахтаах, 86 сылгылаах, 10 сибиинньэлээх, 155,6 га сирдээх этилэр.

Артыал оччолорго сылын аайы бурдук ыһыытын, хортуоппуй олордуутун былааннарын өрүү толороро, сүөһү иитиитигэр уонна государствоны кытта ахсаанҥа эти. арыыны туттарыыга, түүлээх бултааһыныгар соруданнарын биир бастакынан толороро.

Онон аан бастакы Максим Кирович Аммосов аатын сүкпүт артыал Куһаҕан Ыал (билиҥҥинэн Ленскэй с/советын) территориятыгар тэриллэ сылдьыбыта архыып документаларыттан чуолкай көһүнүүлэр. Артыал бүтэһик киинэ билиҥҥинэн СХТ территориятыгар буолбута эмиэ бигэргэнэр. Онон бу миэстэҕэ эмиэ туох эрэ өйдөбүнньүк оҥоһуллара буоллар сөп буолуох эбит. Бу туһунан Нам селотун дьаһалтата бу юбилейдаах сылынан сибээстээн толкуйдуохтарын наада.

Т. И. ЗАМЯТИН,
тыыл, үлэ ветерана, Нам селотун олохтоохо.

КОНКУРСТАР

Чэйиҥ эрэ, кыргыттар!

Күн уһаан саас иһэрэ чахчы да биллэр буолбут. Халлаан тоһутталанар тымныыта ханна да суох. Арай кыргыттар имнэрэ тэтэрэ кыыһан үөрэн мичилиһэллэр. Туохтан үөрэллэр? Сааскы сылаас күнтэн, олохтон, тапталтан...

Биир маннык үтүө күн, кулун тутар 7 күнүгэр биһиги оскуолабытыгар «Чэйиҥ эрэ, кыргыттар!» конкурс буолан ааста. Манна 8-10 кылаастартан түөртүү киһилээх хамаанда кытыынна. Кыттааччылар бары да утумнаахтык бэлэмнэммиттэрэ өтө көстөр. Конкурс 6 түһүмэҕинэн ыытылынна: бэйэни билиһиннэрии, викторина, бүрүүөскэ оҥоруута, «Эбэм сундуугуттан» диэн ааттаах эргэ таҥастартан, киэргэллэртэн, тимэхтэртэн оҥоһуктары рекламалааһын уонна бутерброд оҥоруута.

Бу чэпчэкитэ суох түһүмэхтэргэ кыргыттар бэйэлэрин сатабылларын, дьоҕурдарын көрөөччүлэр кэрэхсээтилэр. Кырдьык даҕаны биһиги кыргыттарбыт өркөн өйдөөхтөрүн, чаҕылхай талааннаахтарын, сатабыллаахха аһаайка буолалларын көрдөрдүлэр. Билиһиннэрилэригэр ыраастык саҥараллара, нууччалыы, сахалыы, бэл диэтэр, омуктуу тыллары дьиҥ-чахчы баһылыыллара өтө көстөр.

Викторина уустук боппуруостарыттан да толлубатылар. Конкурс үһүс түһүмэҕэ—бүрүчүөскэ. Бүрүчүөскэ кыыс тас көрүнэр улахан оруолу оонньуур. Онуоха кыргыттар сүрүн болҕомтоны ууралларр эбит. Кинилэр эриэккэс бүрүчүөскэлэриниэн, мунура суох фантазияларынан кэлбит дьону сөхтөрдүлэр. Манна даҕатан эттэххэ, 60-с, 70-с сыллардааҕы бүрүчүөскэ стилэ күүскэ киирэн эрэрин бэлэтиэххэ наада. Ордук «бабеттаҕа» майгынныыр «каре» бүрүчүөскэ модаҕа кэлбит.

Төрдүс түһүмэх — «Эбэм сундуугуттан». Кыргыттар дуона суохтан туһалаах оҥорон, кэрэни айан таһаарар интэриэһинэй дьарыктаахтар эбит. Хаалбыт эргэ таҥастары саҥардан тигии, араас киэргэллэри, симэхтэри оҥоруу.

Ол кэннэ кыттааччылар бары да миннньигэс, эриэккэс көстүүлээх бутербродтары оҥордулар. Бэйис бүтэһик түһүмэх — быраахынньыкка кэтиллэр таҥас модатын көрдөрүү. Кыргыттар аныгы мода хайысхатынан ханнык өг. таҥас киирбитин ымпыктаан-чымпыктаан көрдөрдүлэр.

Түмүккэ 10 «б» кылаас «Блестящие» хамаандата кыайыылааҕынан таҕыста. Иккис миэстэҕэ 8 «а» кылаас кыргыттара («Веснушки») тиксэн үөрүүлэрэ үксээтэ. Үһүс миэстэни 9 кылаас «Ньургуһун» хамаандата ылла. Биэчэри эҕэрдэ нүөмэрдэр уонна иис куруһуогар сылдьар кыргыттар мода көрдөрөн киэргэттилэр. Бу куруһуогу Суздалова Е. С. уонна Винокурова А. А. салайан ыыттылар.

Иннникитин маннык конкурстары атын оскуолаларга, улууска да тэрийэн ыытар буоллахха бары бүттүүн долгуйан, ис дуһаларыттан кыһаллан, өйөөн тэрийэллэрэ буоллар, сыл аайы итэҕэстэри суох оҥорон үрдүк таһымнаахтык ыытыллыа этэ.

Сардаана ЭВЕРСТОВА.
Хатыҥ Арыы оск. 11 кыл. үөрэнээччитэ.

Ырыаҥ ыллыга тыргылла турдун!

БИҺИГИ ЮБИЛЯРДАРБЫТ

Соторутааҕыта Үөдэйнэһилиэгэр ырыа киэһэтэ буолан ааста. Саха сирин биир талааннаах композитора Василий Алексеевич Зырянов 60 сааһын бэлиэтиир дьоро киэһэ ыытылынна.

Музыка дьикти абылаҥар ылларбыт Василий Алексеевич Нам оройуонугар Партизан нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Аҕата сахалартан бастакы комсомолец, советскай -партийнай үлэһит Алексей Николаевич Зырянов Үөдэй үтүө ыччата, билигин Дьокуускай куоракка бочуоттаах сынньалаҥҥа олорор.

Эдэр эрдэҕиттэн музыкаҕа, ырыаҕа абылатан 60 сааһыгар диэри уһун тыыннаах айар кэрдиис кэмин үөһүгэр сылдьар. Кини барыта сүүстэн тахса айымньылаах, олортан 30-н тахса айымньы саха радиотын көмүс фондатыгар суруллан сытар.

Василий Алексеевич бэйэтин айар кыаҕын музыка араас көрүҥнэригэр суруйан холонон көрөр. Холобур, симфоническай оркестрга «Хотугу фантазия», струннай оркестрга «Саха сюитата». оҕолорго аналлаах ырыалары, о. д. а. айымньылары.

Бу дьоро киэһэҕэ Үөдэй детсадын кырачаан толороччулара В. Зырянов «Мин муннум ыраас», «Үрдук халлаан», «Аҕабым тыаһа», «Кэл, таптыым тамыйах», «Барыта ананар», «Туох бары туллуктаах» диэн ырыаларын толортоон көрөөчүлэр биһирэбиллэрин ыллылар. Василий Алексеевич репертуарын детсад музыкальнай салайааччыта Любовь Николаевна Зырянова оҕолорго өрүү үөрэтэр, билиһиннэрэр.

Василий Алексеевич ырыаны айарын 1954 с. саҕалаабыта. Бастакы ырыаларынан С. Ильин тылларыгар «Барыта ананар» уонна С. Данилов тылларыгар «Аан бастаан таптаатым» диэн ырыалар билиҥнээҥҥэ дылы дьон сөбүлээн ыллыыллар.

1956 с. Мэҥэ-Хаҥалас оройуонугар культура дьиэтигэр баянист-хормейстерынан үлэлии сылдьан хорга анаан И. Гоголев тылларыгар «Уһуҥун, доҕоруом, уһуҥун» диэн ырыаны уонна олохтоох автор Бэрт Хара тылларыгар хас да хоровой ырыалары айбыта. Кини ырыаны айарга, чочуйарга уонна фортепианоҕа аккомпонимент суруйарга 1958 с. музыкальнай училищеҕа Грант Арамович Григорянҥа үөрэммитэ. Онтон уһулуччу талааннаах буолан салгыы 1964 с. Москваҕа Гнесин аатынан педагогическай институкка профессор Г. Литинскайга гармониядаҕа, полифониядаҕа уонна оркестровкаҕа үөрэммитэ.

Василий Алексеевич бэйэтин ис дуһатыгар уонна айар үлэтин ис хоһоонугар сөп түбэһэр композитордарынан Бетховены уонна Сергей Рахманиновы аатыыр. Онтон саха композитордарыттан Владимир Ксенофонтовы, Аркадий Самойловы уонна Кирилл Герасимовы ордорор. Кини ырыаларын, айымньыларын саха биллиилээх поэттара С. Данилов, И. Гоголев, С. Дадаскинов, П. Тобуруокап, Д. Апросимов, Б. Хара, Сомоҕотто, И. Кузьмин, о. д. а. хоһоонноругар сөбүлээн суруйар.

Этиллибитин курдук, Василий Алексеевич араас көрүҥнэ барытыгар үлэлиир. Саха норуотун киэн туттар ырыаһыта Сергей Афанасьевич Зверев—Кыыл Уола үҥкүүлэригэр олоҕуран 4 чаастаах симфоническай үҥкүү-сюитаны суруйа сылдьар. Театрга турбут И. Гоголев «Лена сарсыардата» драматыгар, И. Бочкарев «Туундара туллуга», «Партизан Гавриил Егоров», Илья Находкин «Суоһалдыыма Толбоннноох» диэн спектакллары музыка суруйбута уонна «Эрэл» үҥкүү народнай ансамблыгар анаан «Ахсым Бэргэн» диэн олоҥхо-балет музыкатын айбыта.

Үгүс көрдөөх- элэктээх ырыалар эмиэ бааллар. Холобур, В. Башарин тылларыгар «Сэрэх киһи», П. Тобуруокап тылыгар «Уоһук Уолчаан» о. д. а.

Василий Зырянов сүнньүнэн Хоровой ырыаны айааччы. Кини ырыаларын темата араас, дуһата истиҥ, мелодията сиппит - хоппут тутуллаах. музыкальнай тыла сүрдээх этигэн, киһи өйүгэр хаалымтыа.

60-с сыллардаахха кины ырыаларын республикаҕа киэҥник тарҕанан ылламмыттара. 1995 сыллаахха—Қыайыы 50 сылыгар ананан республикаҕа ыытыллыбыт ырыа конкурсугар П. Тобуруокап тылларыгар суруйбут «Ким да умнуллубат, туох да умнуллубат» диэн ырыата 2 премиянан наҕараадаламмыта. Быйыл Максим Аммосов 100 сааһын туолуутугар анаан музыкальнай айымньы суруйа сылдьар.

Үөдэй нэһилиэгэр Василий Алексеевич хору бу сурук авторынаан уонна А. П. Яковлевалыын 1989 с. тэрийбиттэрэ. Онтон ыла 30-ча киһи киэһэ туһуктээх үлэлэрин кэнниттэн түмсэн ырыа дьикти абылаҥар ылларан ыллыыллар. Хор нэһилиэк, улуус иһигэр билиннэ. Дьокуускай куоракка иккитэ киирэн ыллаата. Уус-Алдаҥҥа С. Васильев аатынан хоровой ырыа конкурсугар, кыттан 3 миэстэни ылбыта. Билигин Үөдэйгэ хорга оҕотуттан кырдьаҕаһыгар тиийэ ыллыыллар.

Онтон быйыл улуус кырдьаҕастарын ортотугар ыытыллар фестивальга биһиги нэһилиэкпит кырдьаҕастарын хордара эмиэ биһирэнэн түмүк концерга киллэрилиннэ. Бу фестивальга В. Зырянов «М. Аммосов туһунан ырыата» ирдэниллэр хор быһыытынан киирбитэ кэрэхсэбиллээх.

Бу киэһэ буолан ааспыт ырыа дьоро чаахыгар В. Зырянов «Хотугу гимн», «Чэй туһунан ырыа», «Уйгулаах ыһыах» о. д. а. ырыалара хор толоруутугар ылланнылар. Василий Алексеевич ырыаларын сцена ветераннара Е. Кондакова Д. Черноградскай, Г. Татаринов, М. Соловьев, А. Мохначевскай, Н. Лиханова, Е. Неустроева, о. д. а. үөрүүлээхтик толордулар. Биэчэргэ СССР Культуратын туйгуна. Дьокуускайдааҕы опера, балет театрын хорун артыыһа Дмитрий Тихонов, Нам улууһун биллиилээх мелодиһа Гаврил Слепцов кыттан юбиляры эҕэрдэлээтилэр. Кини айымньыларын толорон көрөөчүлэр биһирэбиллэрин ыллылар.

Юбилярга анаан бу күн истиҥ-иһирэх тыллар этиллиннилэр, бэлэхтэр туттарылыннылар. Ол тылларга кыттыһан айар талааныг аартыга арылхай буоллун, ырыаҥ кынаттаннын, санааҥ саргыланнын диэн алгыспытын тиэрдэбит, үтүөнү-кэрэни, үөрүүнү баҕарабыт!

Е. Г. НЕУСТРОЕВА.
Үөдэй дьааһыла-садын сэбиэдиссэйэ.